

Antoaneta Pavlova

(Bulgaria, Plovdiv, Medical University of Plovdiv

Department of Languages and Specialized Training – Bulgarian Language Section)

Teaching the Category of Verb Aspect to Foreign Students Studying Medical Specialties in Bulgaria

Abstract: This article offers a review of some methodological approaches adopted in teaching the category of verb aspect to foreign students studying medical specialties at the Medical University of Plovdiv. It also analyses the role of the *Reference Book on Bulgarian Verb Aspect* in rationalising and facilitating the acquisition of the category. The aim of the article is to prove that it is not enough to provide an answer to the questions: “What does verb aspect mean?” or “How is verb aspect formed and recognised?”; it is necessary to pay attention to the order in which new information about the perfective and the imperfective aspect is introduced as well as to its adequate amount. It is also important that students should be encouraged to use verb aspect in speaking and writing. Accounting for these issues optimises the learning process and facilitates the work of both teachers and learners who have taken on the challenge of studying and mastering the Bulgarian language.

Key words: verbs, verb aspect, modal pairs, teaching, methodological approaches

Антоанета Павлова

(България, Медицински университет – Пловдив

Департамент за езиково и специализирано обучение – Секция по български език)

Преподаване на категорията „вид на глагола“ на чуждестранни студенти, следващи медицински специалности в България

Въведение

Усвояването на чужд език е дълъг, сложен и динамичен процес, включващ различни езикови умения и етапи. Едно от най-големите предизвикателства при преподаването на българския език като чужд е именно категорията *вид на глагола*, особено когато преподавателят трябва да застане пред аудитория от носители на „безвидови“ езици.

По отношение на тази категория в славистиката и в общото езикознание съществуват различни теории, които в някои отношения силно си противоречат. Научните търсения и изследвания от последните години все по-настойчиво се опитват да обяснят и да представят *вида на глагола* не като морфологична или лексикално-граматична, а като семантична категория, в която членовете на видовата двойка са различни лексеми, а не словоформи на една лексема (Чаралозова/Charalozova 2021). Стъпвайки върху традиционно приетите схващания, както и върху някои от най-новите разработки в българското езикознание, авторката прави опит (Павлова/Pavlova 2019) да представи по-достъпно както спецификите на българския глагол, така и особеностите на категорията *вид на глагола*. Приложен е съвременен подход към видовата проблематика, като стремежът е да се обединят формално-семантичният и прагматичният ракурс при тълкуването на емпиричните факти.

„Справочник за българския глаголен вид“

Справочникът върху категорията *вид на глагола* (Павлова/Pavlova 2019) е замислен като помощно пособие при навлизането в езика като чужд и покрива ниво А1 от Общата европейска езикова рамка. Изданието е плод на многогодишните наблюдения и педагогическия опит на авторката при работата ѝ с чуждестранни студенти от специалностите „Медицина“ и „Дентална медицина“, за които дисциплината „Български език“ е задължителна през първите две години на обучение. При представянето на категорията *вид на глагола* е следван принципът на лингвистична прогресия: компонентите на видовата система са обяснени поетапно и достъпно, което дава възможност за последователно и постъпателно преподаване, разбиране и усвояване както на теоретичния, така и на прагматичния аспект на категорията. Несвършеният (НСВ) и свършеният вид (СВ) на глагола сполучливо са онагледени с примери, чиято фреквентност в българската разговорна реч е висока. Специално внимание е отделено на видообразуването, на ключовите думи и изрази за различаване на вида на глагола и на функционирането на видовете. Акцентирано е върху връзката между категориите *вид* и *време*. Дадени са практически съвети за определяне на вида на глагола.

„Справочник за българския глаголен вид“ е апробиран в периода 2019–2023 година в дванадесет групи от първи и втори курс, рецензиран е през 2020 г. и е преиздаден веднъж. В хода на работа и употреба и след многократен анализ на помагалото бяха открити следните негови положителни страни:

1. Понятието за вид, поднесено по максимално прагматичен начин, се разбира и усвоява с лекота от чуждестранните студенти, което доказва, че подобно представяне на теоретичния аспект на категорията е удачен подход за нивото на целевата група обучаеми (Петров/Petrov, 2020: 176).

2. Ефективно се работи с две групи видови двойки: прост имперфектив НСВ ~ СВ, сложен НСВ ~ СВ.

3. Глаголите се заучават по двойки от самото начало на преподаването на българския език. По този начин те се ползват много по-лесно и по-бързо (напр. при конструкции с фазови и модални глаголи, при образуване на бъдеще и минало свършено време на глагола и т.н.).

4. Функционирането на видовете, подкрепено с множество примери, взети от разговорната реч, подпомага научаването и използването на видовете двойки.

5. Ключовите думи и изрази за „разпознаване“ на глаголни вид, систематизирани в табличен вид, паралелно изведени и за двата глаголни вида, улеснява в пъти студентите при трансформация и комуникация.

6. Представянето на двата глагола (в несвършен и свършен вид) както в речникова форма (1 и 2 л. ед. ч. сег. вр. изяв. накл. деят. зал.), така и с посочено в скоби спрежение (а при глаголите, които са с повече неправилности в парадигмата, и с пълното спрежение в сегашно време) дава възможност на обучаваните често да правят бърза справка и да преодоляват моментни колебания и затруднения при използването на видовете двойки (Петров/Petrov, 2020: 176).

7. В края на помагалото е приложен списък с над 150 видови двойки (абсолютни или относителни) от несвършен и свършен вид, подредени по азбучен ред. Глаголите в тези двойки са с висока фреквентност в българската разговорна реч. Подборът им е съобразен с обучението по български език на чуждестранните студенти от първи курс, следващи медицински специалности в МУ – Пловдив. Всеки един от глаголите във видова двойка е с фиксирано ударение. Фонетичните различия в корените на глаголите от

двата вида са маркирани в *bold*. Отбелязани са и глаголите със задължителна и факултативна употреба на елементите „се“ и „си“. С горен индекс са обозначени глаголите с различни значения при употребата си. Предвидена е празна графа, в която (при желание) чуждестранните студенти могат да напишат преводен еквивалент на глагола на английски език и/или на своя роден език. При апробацията на помагалото бе констатирано, че в тази графа е целесъобразно и много ефективно да бъдат записвани формите за минало свършено време, образувани от свършения вид на глагола, а в последствие – миналите свършени деятелни причастия.

Преподаване на категорията *вид на глагола* при обучението по български език – ниво А1 – А2

При безвидовите езици за означаване на дадено действие или състояние се използва само един глагол. В българския език тези динамични признаци се представят почти винаги от два глагола – несвършен (прост или сложен) и свършен вид. Една от най-големите трудности за чуждестранните студенти е да разберат, че за едно и също действие в езика ни има два глагола и че разликата между тях е с оглед на завършеността и незавършеността на действието, както отбелязва още Л. Андрейчин:

Видът на глагола определя действието откъм неговата вътрешна завършеност или незавършеност, независимо от неговото място във времето (Андрейчин/Andreychin 1978)э.

Като се има предвид, че българският език се преподава през английския език като език медиатор, следващото голямо затруднение за обучаемите е да се научат да използват само едно сегашно време и да не се опитват да трансформират глаголите в сегашно просто и сегашно продължително време. Осмислянето и овладяването на тези базисни различия между двата езика (българския и английския) още при първите срещи с българския глагол е фундаментално и определящо за процеса на работа и на преподаване.

Безспорно глаголният аспект трябва да се преподава в сегашно време. Тогава не може да настъпи объркване с категорията *време* и процесната семантика на глагола се проявява най-естествено. Освен това в сегашно време се употребяват предимно глаголи от несвършен вид, тъй като

семантичният елемент непрекъснатост на действието, което се концептуализира като процес, протичащ в момента на говоренето, не може да се съчетае със значението на свършения вид (Чаралозова/Charalozova 2021).

Представям своя алгоритъм при преподаване на категорията *вид на глагола*, апробиран в периода 2019-2023 година с чуждестранни студенти от първи и втори курс, следващи медицински специалности в ДЕСО на МУ – Пловдив:

1. Начало на обучението по български език – кратки диалози и/или наративни текстове, въвеждащи фреквентни глаголи в сегашно време, несвършен вид.
2. Натрупване на значителен лексикален запас от основни глаголи в сегашно време, несвършен вид.
3. Преподаване на спрежението на глагола по основни (тематични) гласни в 3 л. ед.ч., сегашно време, несвършен вид. Препоръчително е да се започне и усвои трето спрежение на глаголите (*следвам, казвам, имам, питам/отговарям, повтарям, отварям/затварям...*). След това последователно и прецизно да бъдат въведени глаголи от второ спрежение (*уча, говоря, работя, правя, търся, мисля, спя, каня...*) и от първо спрежение (*чета, пиша, зная, живея, играя, ям, мога...*).

4. Въвеждане на глаголния вид за първи път само чрез примери:

Несвършен вид (Imperfective aspect) (I форма) много пъти	Свършен вид (Perfective aspect) (II форма) един път
Всеки ден/Всяка сутрин...	Днес/Тази сутрин...
мога да купувам, отварям, отивам...	мога да купя, отваря, отида...

5. Преподаване на спрежението на глагола по основни (тематични) гласни в 3 л. ед.ч., сегашно време, свършен вид.

I спрежение			II спрежение			III спрежение		
-Е			-И			-А		
кажа кажеш кажЕ	дам дадеш дадЕ	ед.ч.	купя купиш купИ	отворя отвориш отворИ	ед.ч.	прегледам прегледаш прегледА	поръчам поръчаш поръчА	ед.ч.
		1 л.			1 л.			1 л.
		2 л.			2 л.			2 л.
кажем кажете кажат	дадем дадете дадат	мн.ч.	купим купите купят	отворим отворите отворят	мн.ч.	прегледаме прегледате прегледат	поръчае поръчат поръчат	мн.ч.
		1 л.			1 л.			1 л.
		2 л.			2 л.			2 л.
		3 л.			3 л.			3 л.

6. Обобщение на трите спрежения (групи) на глагола по тематични гласни и въвеждане на двата глаголни вида (двете глаголни форми).

I спрежение (група)			II спрежение (група)			III спрежение (група)		
-Е			-И			-А/-Я		
I форма много пъти	II форма един път		I форма много пъти	II форма един път		I форма много пъти	II форма един път	
ям ядеш ядЕ	дам дадеш дадЕ	ед.ч.	каня каниш канИ	отворя отвориш отворИ	ед.ч.	казвам казваш казвА	поръчам поръчаш поръчА	ед.ч.
		1 л.			1 л.			1 л.
		2 л.			2 л.			2 л.
ядем ядете ядат	дадем дадете дадат	мн.ч.	каним каните канят	отворим отворите отворят	мн.ч.	казваме казвате казват	поръчае поръчат поръчат	мн.ч.
		1 л.			1 л.			1 л.
		2 л.			2 л.			2 л.
		3 л.			3 л.			3 л.

7. Изясняване на същността на категорията *вид на глагола* и дефиниране на двата глаголни вида.

С несвършения вид на глагола действието се означава като:

- незавършен процес (напр.: *Сега излизам с приятели.*);
- повтарящо се много пъти във времето действие (напр.: *Всяка вечер излизам с приятели.*).

Съвръшения вид на глагола действието се означава като:

- цялостно, пределно и единично (напр.: *Тази вечер* няма да изляза с приятели.).

8. Изясняване на функционирането на видовете чрез примери и упражнения.
9. Схематично и информативно представяне на видообразуването.

Перфективация

глагол от НСВ + префикс = глагол от СВ
глагол от НСВ + суфикс *-и* = глагол от СВ

Префикси за перфективация

ДО-	ЗА-	ИЗ-	НА-	ОТ-	ПРЕ-	ПРИ-	ПРО-	С(Ъ)-
-----	-----	-----	-----	-----	------	------	------	-------

и др.

Имперфективация

глагол от СВ + видова имперфективираща наставка = глагол от НСВ

Суфикси за имперфективация

-ВА	-А	-Я [-'А]	-АВА	-ЯВА [-'АВА]	-УВА
-----	----	----------	------	--------------	------

10. Наизустяване на видовете двойки. Активна работа (групова и индивидуална) със „Справочник за българския глаголен вид“. Работи се само с две групи видови двойки:

- Прост имперфектив и перфектив (НСВ ~ СВ);
- Перфектив и сложен имперфектив (СВ ~ НСВ).

Сложните имперфективи (т.нар. итеративи), образувани от СВ с представка, която видоизменя лексикално изходен глагол от НСВ (прост имперфектив), на този етап не се включват в обучението. Целият процес на аспектуална трансформация чрез т.нар. видови триади (срв.: *тиша – препиша – преписвам* и др.) се представя и онагледява в по-късен етап от обучението по български език (напр. първия семестър на втори курс).

11. Представяне на ключовите думи и изрази за „разпознаване на вида на глагола“, които също се научават наизуст. Обучаемите трябва да знаят и свободно да боравят с маркерите, които изискват задължителна употреба на несвършен или свършен вид.
12. Употреба на несвършен и свършен вид на глагола в *бъдеще време*.
13. Употреба на вида на глагола при *повелително наклонение*.
14. Употреба на несвършен и свършен вид на глагола в *минало свършено време*.

Целесъобразно е чрез примери и упражнения детайлно да бъде обяснена и практически да бъде усвоена разликата в значението на изразите с глаголи от свършен вид (означаващи *цялостно, пределно и еднократно действие*) и глаголи от несвършен вид (означаващи *незавършено и многократно действие*). Напр.

А: Здравей, Алекс! *Прочете* ли книгата вчера?

Б: Здравей, Христо! Да, *четох*. *Четох* два часа – от 11.00 до 13.00 часа.

А: Алекс, аз не питам дали *чете* и колко часа *чете* книгата вчера, а дали я *прочете*.

А: Мария, *преписа* ли лекциите по биохимия?

Б: Не, Христо! Имам много да *преписвам*. *Писах* цяла нощ и още не съм готова.

Обобщение

Темата за *вида на глагола* е сред най-сериозните предизвикателства при преподаването на българския език като чужд. Обучаемите се изправят пред поредица от трудности (Чакърова/Chakarova 2015):

- да осмислят значението на категорията *вид на глагола* (основаваща се на опозицията *цялостност~нецялостност*);
- да се научат да разпознават двата глаголни вида в свързан текст (опирайки се на „ключови“ думи и изрази);
- да диференцират вида на глагола от глаголното време;
- да овладеят механизмите на видообразуване и в частност *префиксацията*
- и т.н.

Подобен набор от компетентности се формира бавно, постепенно и трудно. Осмислянето, научаването и боравенето с двата глаголни вида, тяхната правилна употреба в процеса на работа и комуникация се нуждае от време. Дългогодишният ми педогогически опит и работа с чуждестранни студенти, както и апробацията на помагалото в периода 2019 – 2023 година при различни форми на обучение (дистанционна и присъствена) дават основание да твърдя, че по-ранното упоменаване на същността и функциите на категорията, непрекъснатото припомняне и повторение на двувидовостта на българския глагол, многото примери и упражнения са от изключително важно значение за постигането на по-високи и трайни резултати при усвояването на категорията и на езика. Трудно се формират трайни връзки в съзнанието на обучаваните. По-бавно и по-неефективно е обучението, ако допусканите грешки не бъдат поправяни и разяснявани още при първите несполучливи опити за използване на българска реч (срв.: *Мога ли да отивам/отида до тоалетната?*, *Мога ли да влизам/вляза в час ?*, *Искам да казвам/кажа отговора.* и т.н.).

Включването и използването на „Справочник за българския глаголен вид“ в обучението по български език още от първия семестър на първи курс (независимо, че темата „*Вид на глагола*“ се изучава през втория семестър) обогатява, подпомага и разнообразява учебния процес, както и неговото качество (групово и индивидуално). Употребата на наръчника развива личностните качества и умения на обучаваните, доразвива писмените им навици и култура, създава възможности и ситуации за използване на различни модели и подходи на работа: игрови модел, дейностно-ориентиран подход и други.

Заклучение

„Справочник за българския глаголен вид“ (Павлова/Pavlova 2019) е малко, компактно и прагматично помагало, изключително ценно и ефективно при работа с чуждестранни студенти. Обучаемите разполагат с множество таблици и примери, които улесняват преподаването на глаголния аспект, научаването на видовете двойки и употребата на българския език както писмено, така и говоримо. Овладяването на категорията *вид на глагола* подпомага свободната комуникация и улеснява процеса на адаптация в чуждоезикова среда.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин 1978: *Андрейчин, Л.* Основна българска граматика. София: Наука и изкуство (Andreychin 1978: *Andreychin, L.* Osnovna balgarska gramatika. Sofia: Nauka i izkustvo).

- ГСБКЕ Т. 2. 1983: Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология. София: Издателство на БАН (GSBKE T. 2. 1983: Gramatika na savremenniya bulgarski knizhoven ezik. T 2. Morfologia. Sofia: Izdatelstvo na BAN).
- Павлова 2019: *Павлова, А.* Справочник за българския глаголен вид. Пловдив: Макрос (Pavlova 2019: *Pavlova, A.* Spravochnik za balgarskiya glagolen vid. Plovdiv: Makros).
- Павлова 2020: *Павлова, А.* Наблюдения относно „Справочник за българския глаголен вид“. – В: Сборник с доклади – IX Международна научна конференция „Наука и образование в дигиталната ера“, Медицински университет „Проф. д-р П. Стоянов“. Варна, 215-222 (Pavlova 2020: *Pavlova, A.* Nablyudeniya относно „Spravochnik za balgarskiya glagolen vid“. – In: Sbornik s dokladi – IX Mezhdunarodna nauchna konferentsia „Nauka i obrazovanie v digitalnata era“, Meditsinski universitet „Prof. d-r P. Stoyanov“. Varna, 215-222).
- Петров 2020: *Петров, Ив.* Нов практически справочник за глаголния вид в български. – В: Филологически форум, брой 2 (12), година 6 (2020), 175 – 176 (Petrov 2020: *Petrov, Iv.* Nov prakticheski spravochnik za glagolniya vid v balgarski. – In: Filologicheski forum, broy 2 (12), godina 6 (2020), 175-176). https://philol-forum.uni-sofia.bg/wp-content/uploads/2021/02/05_FF_2020_12_175-176_2_BG.pdf
- Станков 1969: *Станков, В.* Българските глаголни времена. София: Наука и изкуство (Stankov 1969: *Stankov, V.* Balgarskite glagolni vremena. Sofia: Nauka i izkustvo).
- Станков 1980: *Станков, В.* Глаголният вид в българския книжовен език. София: Наука и изкуство (Stankov 1980: *Stankov, V.* Glagolniyat vid v balgarskiya knizhoven ezik. Sofia: Nauka i izkustvo).
- Чакърова 2015а: *Чакърова, Кр.* За някои специфични проблеми при преподаването на глаголния вид (с оглед обучението по български език като чужд). – В: Научни трудове на УХТ. Т. 62. Пловдив, 877-881 (Chakarova 2015a: *Chakarova, Kr.* Za nyakoi spetsifichni problemi pri prepodavaneto na glagolniya vid (s ogleed obuchenieto po balgarski ezik kato chuzhd). – In: Nauchni trudove na UHT. T. 62. Plovdiv, 877-881).
- Чакърова 2015б: *Чакърова, Кр.* Към въпроса за преподаването на категорията вид на глагола в българския език и усвояването ѝ от чужденци. – В: Научни трудове на УХТ. Т. 62. Пловдив, 882-887 (Chakarova 2015b: *Chakarova, Kr.* Kam vaprosa za prepodavaneto na kategoriyata vid na glagola v balgarskiya ezik i usvoyavaneto i ot chuzhdentsi. – In: Nauchni trudove na UHT. T. 62. Plovdiv, 882-887).
- Чаралозова 2021: *Чаралозова, К.* Категорията вид на глагола и методически аспекти на преподаването ѝ в българските училища зад граница. – В: Български език 68, кн. 1, 13-21 (Charalozova 2021, *Charalozova, K.* Kategoriyata vid na glagola i metodicheski aspekti pri prepodavaneto i v balgarskite uchilishta zad granitsa. – In: Balgarski ezik 68, kn.1, 13-21). https://www.balgarskiezik.eu/1-2021/0_0_5_KATYA_CHARALOVA_str.13-21_BG.pdf
- Pavlova 2021: *Pavlova, A.* Results from the approbation of „Reference book on the aspect of Bulgarian verbs“ during the second semester of the academic 2019/2020 year. – In: Knowledge International Journal, Vol. 45.6, 1337-1343. <http://globalimpactfactor.com/knowledge-international-journal/>